

ÖZET

Doğu Anadolu'nun İran sınırında bulunan Ağrı, tarihi ipek yolu kavşağında bulunduğu için çeşitli kültürlerden etkilenmiştir. Bu etkileşime ait izlerin görüldüğü bir el sanatı da halı yastıklardır.

Ağrı halı yastıklarının malzemesi yün olup dokuma tekniği olarak "Gördes Düğümü" tekniği kullanılmıştır. Renk olarak kırmızı, kahverengi, devetüyü, krem, pembe, turuncu, sarı ve gri renklerinin kullanıldığı yastıklarda 10 cm² de ortalama 20-22x22-25 düğüm sayısı bulunmaktadır.

Halı yastıklar teknik ve kompozisyon özellikleri bakımından yakın çevreler olan Kars, Kafkas, Van ve Batı İran bölgelerinden etkilenmiştir. Bu etkileşimler sonucunda biçim değiştiren motifler yöreye özgü motiflere dönüşerek karakteristik özellikler kazanmıştır.

CARPET COVERED PILLOWS OF AGRI REGION

Situated at the border of Iran in the East Anatolia, Agri has been influenced from different cultures, since it places in the junction of antique Silk Road. One of the crafts, in which signs owned to this influence are seen, is carpet pillow. The material of Agri's carpet pillow consists of wool and "Gördes Node" is used as weaving technique. There are 20-22x22-25 nodes at every 10 cm² in the pillows in which red, brown, light brown, cream, pink, orange, yellow and grey are used as color.

Carpet pillows have been influenced from Kars, Caucasia, Van and Western Iran Regions nearby in terms of technique and composition. At the end of these interactions, motives changing their forms have gained characteristic features by changing into motives which are peculiar to the territory.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, halı yastık, geleneksel el sanatları.

Key Words: Agri, carpet covered pillows, traditional crafts.

Doğu Anadolu yaylasının İran sınırında, coğrafi ve tabii durumu itibari ile tipik bir karakter gösteren Ağrı, kuzeyinde Iğdır, batısında Erzurum ve Muş, güneyinde Bitlis ve Van illeri ile çevrili olup doğuda İran sınırını teşkil etmektedir¹. Anadolu'ya yapılan göç ve akınların Anadolu'daki ilk geçiş yerlerinden birisi olan Ağrı ili, stratejik konumu nedeni ile tarih öncesi dönemlerde olduğu gibi tarih dönemlerinde de önemini korumuştur. M.Ö. IV. bin yıllarından itibaren zengin uygarlık izlerinin görülmeye başladığı il topraklarında Hurri, Urartu, Med, Pers, Selevkos, Roma, Sasani, Bizans uygarlıklarının hâkimiyeti görülmektedir². Sultan Alpaslan'ın 1064'te Anadolu'ya yaptığı akınlar sonucu Büyük Selçukluların hâkimiyetine giren il toprakları sırasıyla,

Harzemşahlılar, Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılar, Celayirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevilerin eline geçmiştir³. Yavuz Sultan Selim'in Safevilere karşı düzenlediği Çaldıran Seferi⁴ ile Osmanlı topraklarına katılan bölge, zaman zaman Safevilerle Osmanlılar arasında el değiştirmiş, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 tarihli İran Seferi ve IV. Murat'ın 1635 tarihli Revan Seferi ile tekrar Osmanlıların eline geçmiştir⁵.

Ağrı ve çevresi Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra önce Van Vilayeti'ne, daha sonra da Erzurum Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak idari taksimatta yerini almıştır⁶. Bölge 1828-1829, 1854-1856, 1877-1878 ve I. Dünya Savaşı olmak üzere dört defa Rus işgali görmüş, bu işgaller sırasında büyük bir yıkıma uğramıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Başkanı, e-mail: yusufcetin04@hotmail.com.

1- Y. Çetin, Tarihî Kalıntıları ve Kültürel Değerleri İle Ağrı, İstanbul, 2009, s. 11.

2- M. F. Kirzioğlu, Kars Tarihi, Ankara, 1955, s. 213.

3- E. (Derinsu) Dayı, "Geçmişten Günümüze Doğu Bayezit Bölgesinde Siyasi Gelişmeler", Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2004, s. 137.

4- M. F. Kirzioğlu, "Ağrı", Turizm Bülteni, S. 51, Ocak 1996, s. 5

5- M. F. Kirzioğlu, Kars Tarihi, s. 910.

6- E. (Derinsu) Dayı, a.g.e., s. 137.

1914 yılına kadar Bayezid Mutasarrıflığı olarak Erzurum Eyaleti'ne bağlıyken, 1927'de Karaköse il merkezi olmuş; 1927 yılında sınırları içinde bulunan Ağrı Dağı'na izafeten Ağrı adını almıştır⁷.

II-Teknik, Motif ve Kompozisyon Özellikleri

Bakımından Ağrı Halı Yastıkları Ağrı ilinde geleneksel el dokumalar el sanatlarının en önemli dalını oluşturmaktadır. Geçmişte çok önemli dokuma merkezlerine sahip olan yörede günümüzde halıcılık faaliyetleri çok az sayıdaki köylerde ve ilçelerdeki Halk Eğitim Merkezlerinde sürdürülmektedir. Maliyeti düşük, ucuz makine halılarının yaygınlaşması ile el dokumaları eski önemini yitirmiştir. Son yıllarda halı tüccarlarının köy köy dolaşarak eski dokumaları yeni makine halıları ile değiştirmek sureti ile toplamaları ve çoğunu yurtdışındaki koleksiyonerlere satmaları nedeni ile eski örnekler de azalmıştır. İlde bir müzenin bulunmaması bu zengin sanat alanının ait örneklerin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılmasını güçleştirmektedir. Merkezlerden uzak dağ köylerinde, turistik amaçlı halı satan birkaç mağazada ve bazı evlerde hatıra olarak saklanan 70-80 yıllık eski örnekler rastlanırsa da günümüze ulaşabilenler daha çok son yıllarda dokunan örneklerdir.

Ağrı ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İl sınırları içerisindeki yaylacılık faaliyetlerine uygun toprakların bulunması hayvancılığı ön plana çıkarmıştır. Yaylalarda beslenen hayvanlardan elde edilen ürünler bölge halkının en önemli geçim kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu ürünler arasında yün, önemli bir yer almaktadır. Yazın koyunlardan alınan yün, el dokumalarının temel malzemesini oluşturur. Temizlenen, taranan, "teşi" denilen bükme aleti ile bükülerek dokumaya hazır hale getirilen yünler, evlerde doğal boyalar veya sentetik boyalar kullanılmak suretiyle boyanır. Halk Eğitim Merkezlerindeki dokumalarda kullanılan yün malzeme dışarıdan satın alınır. Dokumalar köylerde daha çok geleneksel anlamda yer tezgâhlarında, Halk Eğitim Merkezlerinde ise metal tezgâhlarda yapılmaktadır.

7- A. H. Semercioğlu, "Ağrı İli ve Ağrı Tarihi", Mesuliyet Gazetesi, Ağrı, 2 Temmuz 1966, Sayı 1009.

8- A. Çelik, "Doğubayazıt ve Çevresi El Dokuma Yaygıları" **Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 2004, s. 369

Halk Eğitim Merkezlerinde ve bazı köylerde halı tüccarları aracılığı ile yaptırılan dokumalar geleneksel dokumaların teknik ve kompozisyon özelliklerinden tamamen farklı olarak daha çok Hereke tipi halılar ve kilim dokumaları şeklinde devam etmektedir.

Halı yastıklar yöre dokumaları içerisinde en fazla rastlanılan örneklerdir. 1970'li yıllara kadar yöre evlerinde çok görülmeyen oturma grupları, koltuk veya kanepeler yerine halı yastık ve minderler kullanılmakta idi. Günümüzde kırsal yerleşimlerde halı yastık ve minderler kullanılmakla birlikte dönemin moda beğenisi olan koltuk, oturma grubu gibi mobilyaların yaygınlaşması ile bu dokuma türü de azalmıştır.

İncelememize konu olan halı yastıklar Ağrı merkez ilçe, merkez Aşkale, Aşağı Yoldüzü, Haydarbey köyleri; Diyadin ilçesi Taşkesen, Hacı Halit köyleri; Eleşkirt ilçesi Goncalı, Çiftepınar köyleri, Tutak ilçesi Bintosun, Ocaklı köyleri; Hamur ilçesi Soğantepe, Kaçmaz köyleri; Patnos ilçesi Köseler, Taşkın köyleri ile Doğubayazıt Bardaklı, Karabulak köylerinden derlediğimiz örnekler arasından seçilmiştir.

Bölgede dokunan halı yastıkların malzemesi yündür. "Gördes Düğümü" tekniği de denilen çift arışa düğümleme tekniğinin kullanıldığı halı yastıklarda düğümler oldukça kabadır. İl merkezi, ilçe ve köylerden derleyip incelediğimiz halı yastıklarda boyutlar ortalama olarak 50-75x80-115 cm., dokuma sıklığı olarak da 10 cm²'de 20-22x22-25 düğüm sayısı arasında değişmektedir.

Halı yastıklarda renk olarak kırmızı, kahverengi, devetüyü, krem, pembe, turuncu, sarı, gri ve siyah en çok kullanılan renklerdir. Renklendirmede geçmişte kök boya ve yünün doğal renklerinden yararlanılırken son dönemlerde dokunan örneklerde kimyasal boyalar daha çok kullanılmıştır.

Yöre dokumalarında genel anlamda kullanılan tüm motiflere "nakış" denilmektedir. Ancak tek tek adlandırıldığında kuşaklara "kenar suyu" veya "zincir", göbek motifine ise "göl" veya "top", madalyonlar arasında kalan zemin bölümüne ise "orta" denilmektedir⁸.

Ağrı halı yastıkları kompozisyon ve motif özellikleri bakımından Kars, Kafkas, Van ve İnan gibi yakın bölgelerdeki halı dokumalarının etkisi altında kalmakla birlikte bölge halılarının sadeleştirilmiş örnekleri biçimindedir. Ağrı iline bağlı ilçe ve köylerde tespit edebildiğimiz halı yastıkları kompozisyon özellikleri bakımından řu başlıklarda incelemek mümkündür:

II. 1. Tek Göbekli Halı Yastıklar: Bu gruba giren halı yastıklar, özenli işçilikleri ve kompozisyon düzenlemeleri ile dikkat çekmektedir. Kompozisyon bakımından bölgede yaygın olarak karşımıza çıkan tek göbekli halıların özetlenmiş örnekleri olan bu yastıklarda kompozisyon ortadan kenarlara doğru; madalyon, kartuj, mihrap, köşelikler ve genellikle tek, dar bir kuşaktan oluşmaktadır (Foto: 1, 2). Madalyon kısmının iki ucunda kartujlar yer alır. Kartujları içine alan iki uçtaki mihrap nişleri genellikle kısa tutulmuş ve farklı renkte birkaç konturla merdiven şekilli olarak belirlenmiştir. Bu grupta mihrabı olmayan örneklere de rastlanmaktadır (Foto: 3).

Bu gruba giren halı yastıklarda göbek kısmı ile mihraplar arasında kalan zemin çoğunlukla sade ve motifsiz tutulmuştur. Ancak bazı örneklerde “akrep”, “sekiz kollu yıldız”, “beştaş” v.s. isimlerle anılan motiflerinin kullanıldığı da görölmektedir. Bu yastıklarda kompozisyona hakim olan ortadaki göbek motifi olup diğer motifler ikinci planda kalmaktadır. Bu gruptaki yastıkların göbeklerinde yaygın olarak geometrik motifler kullanılmakla birlikte girift, stilize bitki desenlerinin kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır (Foto: 4).

Genellikle bordo veya kırmızı zemine; merkezi sekiz köşeli bir yıldız çiçeği, çevresi simetrik şekilde işlenmiş stilize çiçeklerle dolgulu, kartujlu bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyon ve kartujların iç kenarları; sıralı puanlarla süslenmiştir. Kırmızı, kahverengi, turuncu, eflatun, pembe, gri, sarı, mavi renkler kullanılmıştır. Köşeler ve kuşak ince birer şeritle zeminden ayrılmıştır. Köşelerde kahverengi, kırmızı, mavi, siyah, eflatun renkli bitkisel karakterli dolgularla zenginleştirilmiştir. İnce ve tek kuşak genellikle suyolu, stilize

9- A. Çelik, a.g.e., s. 378.

10-A. Çelik, “Yeşilhisar Halı Yastıkları”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.13, Erzurum, 2004, s. 1-19.

11-N. Görgünay, Doğu Yöresi Halıları, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 68

çiçek veya testere dişli bir kompozisyondan meydana gelmektedir. Bölgedeki halılarda da gördüğümüz bu kompozisyon türü Orta Anadolu’da “leblebili Avanos, leblebili Maden” gibi isimlerle adlandırılan bitki karakterli madalyonlu halılara⁹ ve Niğe/Yeşilhisar halı yastıklarına¹⁰ benzemektedir.

Bu grupta yöreye özgü motif düzenlemesi ile dikkat çeken bir kompozisyon türü daha mevcuttur (Foto: 5). Bu örneklerde göbek motifi ortadan dışa doğru kademeli bir biçimde gelişen iri bir kartujlu madalyon motifinden oluşmaktadır. Madalyonların kenarları düzdür. Madalyonları dolgulayan iç-içe dörtgenlerin kenarları, kartuj kenarlarına paralel şekilde sıralanmış kademeli-dişli çerçeveler ve eşkenar dörtgen şekilli motiflerle zenginleştirilmiştir. Kartujların uçlarında görölen beş çıkıntıya el parmaklarına benzetildiğinden “el’li örnek” adı verilmektedir¹¹.

Kenar süslemesi ile madalyon arasında kalan zemin kısmında dört köşede, eksene göre kaydırılmış daha küçük boyutlarda kartujlu el’li örneklere yer verilmiştir. Bu küçük el’li örneklerin içleri de kademeli çerçeveler ve eşkenar dörtgen şekilli motiflerle doldurulmuştur. El’li örnek denilen madalyonların iç kısımlarında kırmızı, turuncu, gri, krem rengi ve pembe renkleri, madalyonlar arasında kalan zemin kısmında ise bordo rengi kullanılmıştır. Bu kompozisyon düzenlemesi bir grup yöre halısında da karşımıza çıkmaktadır. Burada düz tutulan zemin, halılarda eksene göre birer kaydırılmış küçük eşkenar dörtgen şekilli motiflerinden meydana gelen kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir (Foto: 6).

II. 2. Çok Göbekli Halı Yastıklar: En çok örneğine rastladığımız bu kompozisyon türünde yastığın yüzeyinde iki veya daha fazla göbek motifi ile genelde tek bordür bulunmaktadır (Foto: 7, 8). Göbekler yaygın olarak merkezden gelişen geometrik motiflerden (Çizim: 3, 4) oluşmakla birlikte stilize çiçek motiflerinin kullanıldığı örnekler de mevcuttur (Foto: 9, 10) (Çizim: 2).

Dikdörtgen biçimli yastıkların boyuna göre uzatılmış olan göbekleri, bölgede sıklıkla karşımıza çıkan ve “Yolluk Halılar” diye adlandırılan ensiz, uzun halıların sadeleştirilmiş örnekleridir.

Bu gruba giren halı yastıklarda bazen zemin motifsiz bırakılmakta, bazen de zemin dolgu motifi olarak “sekiz kollu yıldız”, “akrep”, “rozet çiçek”, “beştaş”, “İnsan”, “hayvan”, “ev”, vs. motifleri kullanılmaktadır (Foto: 10, 11, 12).

II. 3. Serbest (Karışık) Düzenlemeli

Halı Yastıklar: Yaygın olarak karşımıza çıkan iki ana tipten oluşan dışında kural dışı sayılabilecek örnekler de mevcuttur. Bunlardan ilginç bir örnek, üzerinde çeşitli figürlerin yer aldığı bir halı yastıktır (Foto: 13). Yanlara doğru uzatılan iki yarım ok ucunun ortasına yerleştirilen dört kollu çiçekler ve su yolu motifinden alternatif olarak dizilen bir kuşakla çevrili yastığın yüzeyinde dikey yerleştirilmiş üç sıradan meydana gelen hayvan figürleri dikkat çekmektedir. Birinci sırada siyah zemin üzerine pembe çizgi ile çevrilmiş bir geyik figürü ile gerisinde ondan daha küçük bir boyutta işlenmiş bir deve figürü bulunmaktadır. Profilden betimlenen geyiğin gövdesi gri renkli olup gövdesinin üzerinde siyah renkte bir koçbaşı motifi işlenmiştir. Ağız kısmı kuş gagası biçiminde olan geyik, kısa kuyruğu, gözü ve çatal boynuzları ile oldukça naif bir biçimde betimlenmiştir.

İslâm öncesi dönemde, Avrasya hayvan üslûbu içerisinde önemli rol oynayan geyik figürü, Güney Rusya'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada göçebe topluluklar arasında bir ongun olarak karşımıza çıkmaktadır¹². İslâm sonrası dönemlerde İslam öncesinden gelen inançların şekil değiştirmesi ile geyik kutsal bir değer kazanmış, onun ürkek, uysal, sevimli nitelikleri tam anlamıyla tarikatların yapısına uygun bir sembol olmuştur¹³. Bu sembolik değerleri ile Anadolu figür dünyasında önemli rol oynayan geyik yöre efsanelerinde de çok sık geçen bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴. Sol üst tarafına büyük harflerle “GİYİK” yazısı ve üzerinde de yatay bir sıra halinde yan yana dizilmiş ve

karşılıklı farklı renklerle belirlenen üç adet göz motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiflerin bir benzeri de geyiğin ağız kısmına yakın bir yerde bulunmaktadır. Bu yazının hemen altında yer alan ve geyik figürü ile aynı yöne bakan profilden betimlenmiş deve figürü uzun boynu ve hörgücü ile belirgin kılınmıştır. Gövdesi kahverengi olarak işlenen devenin ayaklarının altı ve gözü pembe noktalarla belirtilmiştir.

İkinci sırada geyik ve deve figürlerinin altında ters yöne bakan iki güvercin figürü bulunmaktadır. Pembe konturlarla belirlenen güvercin figürlerinin gövde renkleri yukarıdaki figürlerle uyumludur. Geleneksel Anadolu figür dünyasında iyi talih¹⁵, mutluluk ve haberciliği sembolize eden kumru veya güvercin figürü aynı zamanda sevgiyi de anlatmaktadır.

Üçüncü sırada aynı yöne bakan bir güvercin figürü ile kanatlarını yanlara doğru açmış bir kartal figürü bulunmaktadır. Oldukça naif bir biçimde işlenen kartal figürünün kanatları, pençeleri ve başı pembe konturlarla belirlenmiştir. Hemen hemen tüm Avrasya toplumlarında gücün, şecaatin, bağımsızlığın sembolü olan kartal figürü de Anadolu figür dünyasında İslam öncesi dönemden gelen ve İslâmiyet sonrası da benzer nitelikleri ile kullanılan bir figürdür¹⁶.

En alt sırada gövdeleri kıvrımlı alt ve üst kısımları göz motiflerinden oluşan, muhtemelen yılan olduğunu düşündüğümüz iki figür bulunmaktadır. Yılan veya ejder figürü Doğu Türkistan, Orta Asya, Sümer, Hitit, Frig, Asur, Urartu, Grek, Roma, Bizans, Fars, İslam, Selçuk ve Osmanlı kültürlerinde ebedilik, ebedi bekçilik-koruyuculuk, az kullanıldığında şifa etkisi yapan panzehir, ikonografik sembol olarak kullanılmıştır¹⁷. Anadolu'da bir süs motifi olarak her tür malzeme üzerinde, özellikle dokumalarda¹⁸ görülen ejder veya yılan figürü benzer özellikleri ile yöre efsanelerinde de çok sık karşımıza çıkmaktadır¹⁹.

12- N. Diyarbakirli, Hun Sanatı, İstanbul, 1972, s. 88, 118, 119, 126; S. Mülayim, **Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi**, İstanbul, 1999, s. 152, 153; Y. Çoruhlu, Erken Devir Türk Sanatı, İstanbul, 2007, s. 107, 141, 147-150, 213.

13- H. Gündoğdu, “Tokat'tan Birkaç Figürlü Kabartma Hakkında” **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S. 13, Erzurum, 2004, s. 69.

14- İ. Alpaslan, **Ağrı Efsaneleri**, İzmir, 2010, s. 321-328.

15- G. Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal”, **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 171.

16- G. Öney, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal”, s. 139-172.; T. Uzun, “Türk Sanatındaki Kartalların İkonografisi ve Devamlılığı” **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.1, Denizli, s. 82-89.

17- S. Bayram, “Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele”, **Türk Soylu Hahların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara, 1998, s. 66; S. Mülayim, a.g.e., s. 160.

18- G. Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1978, s. 49-54; B. Deniz, “Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi”, **Türk Soylu Hahların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara, 1998, s. 102-108.

19- İ. Alpaslan, a.g.e., s. 356-357, 373-376

Bu iki figürün arasında üstteki geyik figürünün bir benzeri bulunmaktadır. Geyik figürünün üst sol boşluğunda ise yukarıdaki yazı ve motiflerin aynısı yer almaktadır.

Yöredeki halı yastıkların göbek kısımları merkezdeki bir motifin simetrik bir biçimde gelişmesi ile tamamlanmaktadır. Göbek motifleri yaygın olarak farklı zemin rengine sahip olup etrafları farklı renkte konturlarla sınırlandırılmıştır. Erken örneklerde daha özgün biçimlerde işlenen bu motiflerin geç örneklerde karakteristik özelliklerinin bozulduğu görülmektedir. Bu motifler; “çapraz çiçek (çadır gülü)”²⁰ (Foto: 10, Çizim: 2- a, b)”, “testere dişli çiçek (Foto: 9, 10, Çizim: 2- c)”, “kıvrımlı göl (Foto: 11, Çizim: 3-a)”, “post (Foto: 14, Çizim: 3-b)”, “koçbaşı (Foto: 8, Çizim: 3-b, Çizim: 4-b, c, f)”, “çengelli eşkenar dörtgen (Foto: 11, Çizim: 3-d)”, “eşkenar dörtgen (Foto: 12, Çizim: 4-e)”, “akrep (Foto: 7-c, Foto: 14-a, Çizim: 11-c)”, “pıtırak (Foto: 14-b, Çizim: 4-a)”, “bereket (Foto: 8-a, Çizim: 3-e)”, “sekiz kollu yıldız (Foto: 18, Çizim: 3-e)” v.s. şeklinde; Kars²¹, Kafkas²², Van²³ ve Batı İran dokumalarında da yaygın olarak karşımıza çıkan benzer örneklerdir.

Göbek dışında zeminde dolgu motifleri olarak Anadolu’nun çeşitli bölgelerindeki dokumalarda yaygın olarak karşımıza çıkan “sekiz kollu yıldız”, “ev”, “tarak”, “insan”, “beştaş”, “rozet çiçek”, “çakmak”, “akrep” v.s. motifleri kullanılmıştır (Foto: 9, 10, 11, 12). Kartujlu madalyonlarda, kartujlar bazı örneklerde içi boş tutulmuş ok ucu şeklinde, bazı örneklerde ise stilize çiçek veya ağaç şeklinde sonlanmaktadır.

Kartujların içleri geometrik veya stilize bitkilerden oluşan dolgu motifleri ile zenginleştirilmiştir (Foto: 1, 2, 3, 4).

Yöredeki halı yastıkların göbek kısmını çevreleyen tekli kuşak genellikle geniş tutulmuştur. Bazı örneklerde çevre kuşağı o kadar geniş tutulmuş ki göbek kısmı ortada ince bir şerit halinde kalmaktadır (Foto: 15).

20- T. Parlak, *Tür-Añ Yolunda Aral’ın Sırları*, Ankara, 2007, s. 159.

21- N. Görgünay, a.g.e., s. 23, 40, 63, 92, 112.

22- N. Görgünay, a.g.e., s. 57, 90.

23- R. Karahan-M. Kulaz-E. Taş, *Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kilim Kataloğu-III*, Van, 2008.

24- G. Öney, “Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, *Bellekten*, C.XXXII, S. 125, Ankara, 1968, s. 25-36.

25- N. Görgünay, a.g.e., s.135; A. Çelik, a.g.e., s. 375-383.

26- H. Acun, “Türk Halı Sanatında Yozlaşma”, *Türk Soylu Hahların Hahı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara, 1998, s. 15-19.

Tekli kuşağı genellikle iki yandan düz şerit halinde kalın çizgiler çevrelemektedir. Bazı örneklerde şerit şeklindeki “inci dizisi” kuşaklara da rastlanmaktadır (Foto: 10, 12).

Kuşaklarda motif olarak yakın bölgeler olan Kars, Kafkas, Van dokumalarında sıklıkla karşımıza çıkan “suyolu (Çizim: 1- f)”, “stilize çiçek ve dal (Çizim: 1- e)”, “hayat ağacı”²⁴, (Çizim: 1-b, c, d)”, “sekiz kollu yıldız ve zikzak (Çizim: 1-g)”, “haç çiçek ve ok başından oluşan zincir (Çizim: 1-f)”, “çengelli baklava (Çizim: 1-a)”, “çakmak”, “deveboynu” v.s. motifler işlenmiştir²⁵. Bu motifler arasında en çok dikkat çeken ve yöre için karakteristik olan, yöre halılarında da çok sık karşımıza çıkan “kancalı baklava” motifleridir. Bu düzenlemede bordür yüzeyi verev çizgilerle biri birinden ayrılan eşkenar dörtgenlere ayrılmakta, kompozisyon bu dörtgenlerin ortasına uç uca yerleştirilen iki veya üç eşkenar dörtgen motifi ve bunların uçlarında içe doğru kıvrılan birer kanca motifi ile tamamlanmaktadır (Foto: 8-a, c), (Foto: 12-c), Foto: 14-b), (Çizim: 1-a).

III. Değerlendirme ve Sonuç

Ağrı ilinin bir geçiş havzasında yer olması ve tarihi ipek yolu kavşağında bulunması çok eski dönemlerden beri diğer kültür ve sanat alanlarında olduğu gibi dokuma alanında da yoğun bir etkileşimin yaşanmasına neden olmuştur. Bundan dolayı yöre dokumalarında etkileşimler sonucu ortaya çıkan, ancak biçim değiştirerek yöreye özgü motiflere dönüşen karakteristik özellikler karşımıza çıkmaktadır. Bu etkileşimin yoğun olduğu bölgeler coğrafi ve kültürel anlamada bağların daha fazla olduğu Kars, Kafkas, Van ve Batı İran bölgeleridir. Yöredeki halı yastıkların eski örneklerinde geometrik motifler daha yaygın olarak kullanılmıştır. Son dönem örneklerinde bu motiflerin karakterlerinin bozulduğu ve yerlerini daha çok stilize bitki motiflerine bıraktığı görülmektedir. Son yıllarda iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi etkileşimi arttırdığı için Anadolu’nun birçok yöresinde olduğu gibi Ağrı yöresinde de motiflerde yozlaşma hızlanmıştır²⁶

Bölge halı yastıklarında dikkat çeken önemli özelliklerden biri göbek motifinin zemin rengi ile asıl zemin renginin zıt renklerden oluşmasıdır. Böylece göbek motifi, zıt renkler sayesinde çarpıcı bir biçimde belirginleşmekte ve yüzeyde bir hareket olgusu meydana getirmektedir.

Ağrı ilinin geleneksel el dokumaları ile ilgili çalışmalar, sayı bakımından azdır. İl ve ilçe merkezleri ile köylerde yaptığımız araştırma sonucu tespit ettiğimiz bir grup halı yastıktan yörede bu dokuma alanının ne denli zengin bir uygulama alanına sahip olduğu anlaşılmıştır. Giderek yok olan bu dokuma koluna ait veriler gün geçtikçe azalmaktadır. Geçmişte çok önemli dokuma merkezlerine sahip olan yörenin bu zengin kültürel mirasını korumak ve gelecek nesillere ulaştırmak için öncelikle yöreye özgü motiflerin tespitleri yapılarak kayıt altına alınması ve mevcut örnekleri korumak için ilde bir müzenin kurulması gerekmektedir. Ayrıca tespitleri yapılan yöreye özgü motiflerin dokumacılar doğru olarak aktarılması gerekmektedir. Böylece hem yöre ekonomisine katkı sağlanarak yeni bir istihdam alanı oluşturulacak, hem de bu kültürel mirasın gelecek nesillere doğru olarak ulaştırılması sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

A. Haydar Semercioğlu, "Ağrı İli ve Ağrı Tarihi", **Mesuliyet Gazetesi**, Ağrı 2 Temmuz 1966, S. 1009.

Adem Çelik, "Doğubayazıt ve Çevresi El Dokuma Yaygıları" **Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 2004, s. 361-384.

Adem Çelik, "Yeşilhisar Halı Yastıkları", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.13, Erzurum, 2004, s. 1-19.

Bekir Deniz, "Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi", **Türk Soylu Halıların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara, 1998, s. 102-108.

Esin (Derinsu) Dayı, "Geçmişten Günümüze Doğu Bayezit Bölgesinde Siyasi Gelişmeler", **Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul 2004, s. 135-144.

Gönül Öney, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, Ankara 1978.

Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", **Belleten**, C.XXXII, S. 125, Ankara, 1968, s. 25-36.

Gönül Öney, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal**", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 139-171.

Hakkı Acun, "Türk Halı Sanatında Yozlaşma", **Türk Soylu Halıların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara 1998, s. 15-22.

Hamza Gündoğdu, "Tokat'tan Birkaç Figürlü Kabartma Hakkında" **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S. 13, Erzurum, 2004, s. 65-93.

İsmet Alpaslan, **Ağrı Efsaneleri**, İzmir, 2010.

M. Fahrettin Kırzioğlu, "Ağrı", **Turizm Bülteni**, S. 51, Ocak 1996, s. 5.

M. Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, Ankara, 1955.

Nejat Diyarbakırlı, **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972.

Neriman Görgünay, **Doğu Yöresi Halıları**, Ankara (Basım tarihi yok).

Recep Karahan-Mehmet Kulaz-Ela Taş, **Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kilim Kataloğu-III**, Van, 2008.

Sadi Bayram, “Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele”, **Türk Soylu Halıların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara, 1998, s. 65-76.

Selçuk Mülayim, **Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi**, İstanbul, 1999.

Tahsin Parlak, **Tûr-Añ Yolunda Aral'ın Sırları**, Ankara, 2007.

Tolga Uzun, “Türk Sanatındaki Kartalların İkonografisi ve Devamlılığı” **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.1, Denizli, s. 82-89.

Yaşar Çoruhlu, **Erken Devir Türk Sanatı**, İstanbul, 2007.

Yusuf Çetin, **Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleri İle Ağrı**, İstanbul, 2009.

ÇİZİMLER ve RESİMLER

Çizim 1. Ağrı halı yastıklarında kullanılan kenar suyu motifleri

Çizim 2. Ağrı halı yastıklarında kullanılan stilize bitkisel karakterli göbek motifleri

Çizim 3. Ağrı halı yastıklarında kullanılan geometrik karakterli göbek motifleri

Çizim 4. Ağrı halı yastıklarında kullanılan geometrik karakterli göbek motifleri

Foto 1. Ağrı yöresi tek göbekli, mihraplı halı yastıklar

Foto 4. Ağrı yöresi tek göbekli, mihraplı, bitkisel karakterli halı yastıklar

Foto 5. Ağrı yöresi tek göbekli, mihrapsız halı yastık

Foto 2. Ağrı yöresi tek göbekli, mihraplı halı yastıklar

Foto 6. Ağrı yöresi halısı

Foto 3. Ağrı yöresi tek göbekli, mihrapsız halı yastıklar

Foto 7. Ağrı yöresi çok göbekli, geometrik karakterli halı yastıklar

Foto 8. Ağrı yöresi çok göbekli, geometrik karakterli halı yastıklar

Foto 12. Ağrı yöresi çok göbekli, zeminleri dolgulu, geometrik karakterli halı yastıklar

Foto 9. Ağrı yöresi çok göbekli, bitkisel karakterli halı yastıklar

Foto 13. Ağrı yöresi serbest düzenlemeli, hayvan figürlü halı yastık

Foto 10. Ağrı yöresi çok göbekli, bitkisel karakterli halı yastıklar

Foto 14. Post motifli halı yastıklar

Foto 11. Ağrı yöresi çok göbekli, zeminleri dolgulu, geometrik karakterli halı yastıklar

Foto 15. Ağrı yöresi çok göbekli, geniş bordürlü halı yastık

